

ТОВЧ ТАНИЛЦУУЛГА

Шүүх байгуулах тухай хуулийн шинэчилсэн
найруулгын төслийн талаар

**Хуулийн төслийн ерөнхий агуулга, зохицуулах харилцаа, хуулийн төсөлд
тусгасан зарчмын шинжтэй зохицуулалтын талаар:**

Улсын Их Хурлаас 2019 оны 11 дүгээр сарын 14-ний өдөр баталсан Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөд нийцүүлэх, үзэл баримтлалд тусгасан бодлогын баримт бичигт тусгасан зорилтыг хэрэгжүүлэх, Улсын дээд шүүхтэй зөвшилцсөн Шүүхийн ерөнхий зөвлөлөөс ирүүлсэн саналыг үндэслэн Монгол Улсын шүүхийн тухай хуульд заасан шаардлага, шалгууруудыг харгалзан Шүүх байгуулах тухай хуулийн төслийг боловсрууллаа.

Хуулийн төслийн зорилго нь Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөд нийцүүлж шүүхийн шатлалын үндсэн тогтолцоог хөндөхгүйгээр шүүхийн харьяалал, байрших газар, зохион байгуулалтыг өөрчлөх замаар иргэний шүүхэд хандах эрхийн баталгааг хангах, иргэнд үзүүлэх шүүхийн үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг дээшлүүлэхэд чиглэсэн бүтээмжтэй, үр нөлөөтэй анхан болон давж заалдах шатны шүүх байгуулахад оршино.

Хуулийн төсөлд анхан болон давж заалдах шатны шүүхийг байгуулах дараах зарчмын өөрчлөлтийг тусгав. Үүнд:

1. Нийслэлийн эрүүгийн хэргийн давж заалдах шатны шүүх, Нийслэлийн иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн зохион байгуулалтыг хэвээр хадгалав.

Харин 2015 оны Шүүх байгуулах тухай хуулиар байгуулсан одоогийн 21 аймгийн давж заалдах шатны шүүхүүдээс Орхон, Дархан-Уул аймгуудын эрүүгийн хэргийн давж заалдах шатны шүүх, иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүх тусдаа байгуулагдсан байгааг бусад 19 аймгийн эрүү, иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүхтэй адил зарчмаар тус хоёр аймагт эрүү, иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүх болгон нэгтгэж, нийт 21 шүүх болгон өөрчлөн байгуулахаар тусгалаа.

Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийг хэвээр үлдээв.

Нийслэл дэх Гэр бүл, хүүхдийн хэргийн давж заалдах шатны шүүхийг байгуулахаар тусгалаа.

Ингэснээр хүчин төгөлдөр үйлчилж буй Шүүх байгуулах тухай хуулиар байгуулсан давж заалдах шатны 26 шүүхийг 25 шүүх болгон өөрчлөн байгуулахаар тусгалаа.

2. Дүүргийн анхан шатны шүүхийн тухайд Эрүүгийн хэргийн тойргийн 3, иргэний хэргийн тойргийн 3 буюу тойргийн нийт 6 шүүхийг байгуулж, нутаг дэвсгэрийн алслагдмал байдлыг харгалзан Багануур дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх, Багануур дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн одоогийн зохион байгуулалтыг хэвээр үлдээнэ. Багахангай, Налайх дүүргийн эрүү, иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийг тойргийн зарчмаар байгуулж, Налайх дүүрэгт байршуулна.

3.Нийслэлийн хэмжээнд дүүргийн эрүү, иргэний хэргийн хялбар ажиллагааны анхан шатны тойргийн шүүх 1, Нийслэл дэх гэр бүл, хүүхдийн хэргийн анхан шатны тойргийн шүүх 1 байхаар тусгалаа.

4.Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх болон аймаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны нийт 22 шүүх, тэдгээрийн байршлыг одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа 2015 оны Шүүх байгуулах тухай хуулиар тогтоосны дагуу хэвээр хадгалах нь зүйтэй гэж үзсэн болно.

5.Одоо байгаа 21 аймаг дахь сум дундын анхан шатны иргэний хэргийн анхан шатны 21, эрүүгийн хэргийн анхан шатны 21, нийт 42 шүүхүүдийг зохион байгуулалтын хувьд нэгтгэж, шүүхийн ажил үүргийн хуваарь, орон тоог оновчтой тогтоох зорилгоор сум дундын анхан шатны 21 шүүх болгон өөрчлөн байгуулахаар тусгав. Ингэснээр 21 аймаг дахь сум дундын анхан шатны 21 шүүх нь тухайн шүүгчийн ачааллыг харгалзан, дотроо шүүн таслах ажлын төрлөөр дагнасан, танхимын зохион байгуулалттай байх асуудал нь Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулиар нээлттэй болно.

Харин одоо байгаа сум дахь сум дундын 8 шүүхийн байршил, нутаг дэвсгэрийн харьяаллыг хэвээр үлдээв.

Ингэснээр анхан шатны 90 шүүх 61 болно.

Хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа Шүүх байгуулах тухай хуулийн дагуу байгуулсан анхан болон давж заалдах шатны нийт 116 шүүх 86 болно.

Тухайн харилцааг урьд нь хууль, эрх зүйн бусад актаар зохицуулж ирсэн байдал:

1993 оны Шүүх байгуулах тухай хууль

1992 онд ардчилсан Монгол Улсын Үндсэн хуулийг баталж, түүнд нийцүүлж холбогдох хууль тогтоомжийг шинэчлэх ажлын хүрээнд 1993 онд баталсан Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулиар шүүхийн тогтолцоог өөрчлөн, шүүхийн бие даасан, шүүгчийн хараат бус байдлын баталгааг бий болгож, түүний эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх үндэс суурийг тавьсан бөгөөд 1993 оны 06 дугаар сарын 14-ний өдөр Шүүх байгуулах тухай хуулийг баталсан.

Энэхүү 1993 оны Шүүх байгуулах тухай хуулиар Монгол Улсын Үндсэн хууль болон Шүүхийн тухай хуульд заасан шүүхийн тогтолцооны дагуу сумын шүүх 1, сум дундын шүүх 26, дүүргийн шүүх 8 байхаар хуульчилж, дүүргийн шүүхийг 1-8 хүртэл дугаарлаж нэрлэсэн. Харин давж заалдах шатны шүүхийг “аймаг, нийслэлийн шүүх” болгон өөрчилж, аймгийн шүүх 21, нийслэлийн шүүх 1 байхаар хуульчилж байжээ.

Дээрх хууль 2013 оны 04 дүгээр сарын 15-ны өдөр хүртэл хэрэгжсэн.

Захиргааны хэргийн шүүх байгуулах тухай хууль

Түүнчлэн Улсын Их Хурлаас 1998 онд баталсан “Монгол Улсын Эрх зүйн шинэтгэлийн хөтөлбөр”-ийн хүрээнд эрх зүйн шинэтгэлийг гүнзгийрүүлэх зорилгоор Монгол Улсын шүүхийн тухай хууль, Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Захиргааны хэргийн шүүх байгуулах тухай хуулийг 2002 оны 12 дугаар сарын 26-ны өдөр баталж, Монгол Улс захиргааны хэргийн дагнасан шүүхтэй болсон бөгөөд 21 аймаг бүрд аймгийн захиргааны хэргийн шүүх, Улаанбаатар хотод Нийслэлийн захиргааны хэргийн шүүх, нийт 22 захиргааны хэргийн шүүхийг байгуулсан байна. Улмаар 2010 оны 12 дугаар сарын 31-ний өдөр Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүх байгуулах тухай хуулийг баталж, “Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүх” нэртэйгээр байгуулан, Улаанбаатар хотод байршихаар тусгаж, нутаг дэвсгэрийн харьяаллын хувьд Монгол Улсын засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн бүх нэгжийг харьяалуулсан. Улсын дээд шүүхийг оруулаад нийт 84 шүүх байгуулж байсан байна.

2013 оны Шүүх байгуулах тухай хууль

Шүүх эрх мэдлийн шинэчлэлийг улам гүнзгийрүүлэх үүднээс Шүүхийн тухай багц хууль болох 6 хуулийг 2012 онд баталсан. Үүнийг дагаад Шүүх байгуулах тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгыг 2013 оны 01 дүгээр сарын 24-ний өдөр баталсан.

Уг хуулийн дагуу Дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх 4, Дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх 4, Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх 20, сум дундын шүүх 29-ийг байгуулж байсан.

Харин аймаг, нийслэлийн давж заалдах шатны шүүхийг иргэний, эрүүгийн болон захиргааны шүүн таслах ажлын төрлөөр дагнан байгуулж, нутаг дэвсгэрийн ойр дөт байдал, шүүхийн ачааллыг харгалзан тус бүр 2-3 аймгийн засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжийг харьяалсан эрүүгийн болон иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүх тус бүр 10, захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүх 1, нийт 21 давж заалдах шатны шүүх байгуулсан. Өөрөөр хэлбэл, Улсын дээд шүүхээс бусад шүүхийг тойргийн зарчмаар байгуулснаараа онцлог байсан байна. Нийт 79 шүүх байгуулж байсан байна.

Дээрх Шүүх байгуулах тухай хуулиудаар шүүхийг тойргийн зарчмаар байгуулсантай холбоотой маргаан Монгол Улсын Үндсэн хууль зөрчсөн талаар Үндсэн хуулийн цэцийн дүгнэлт гарсан.

2015 оны Шүүх байгуулах тухай хууль

Шүүхийг тойргийн зарчмаар байгуулахаар шинэчлэн найруулсан 2013 оны Шүүх байгуулах тухай хуулийн холбогдох заалт Монгол Улсын Үндсэн хууль зөрчсөн үндэслэлээр хүчингүй болж, улмаар 2015 оны 06 дугаар сарын 19-ний өдөр Шүүх байгуулах тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгыг баталсан. Уг хуулиар 2013 оны Шүүх байгуулах тухай хуулиар шүүхүүдийг дэс дугаараар нэрлэж байсныг өөрчлөн, давж заалдах шатны шүүхүүдийг аймгийн нэрээр, дүүргийн шүүхүүдийг дүүргийн нэрээр нь тус бүр тоочин нэрлэсэн. Энэ нь Үндсэн хуулийн цэцийн “Дүүрэг бүр, аймаг бүр шүүхтэй байх ёстой гэсэн” тайлбарыг тойрч гарах оролдлого байсан байна. Учир нь шүүхийг тойргийн зарчмаар байгуулсан нь нэгдүгээрт шүүгчийн ачааллыг тэнцвэржүүлсэн, хоёрдугаарт дүүргийн шүүх болон давж заалдах шатны шүүхийг

тойргийн зарчмаар байгуулах нь шүүхийг хэрэг маргааны төрлөөр дагнуулан байгуулах нөхцөлийг бүрдүүлж байсантай холбоотой байсан байна.

Дээрх 2015 оны Шүүх байгуулах тухай хуулийн холбогдох заалт буюу 1 дүгээр зүйлээр иргэний болон эрүүгийн хэргийн давж заалдах шатны шүүхийг, 2 дугаар зүйлээр дүүргийн иргэний болон эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх байгуулахдаа нэрийн хувьд “аймгийн” болон “дүүргийн” гэж томъёолсон боловч энэ нь 2-3 аймгийн дунд давж заалдах шатны шүүх 1, 2-3 дүүргийн дунд анхан шатны шүүх 1 байх агуулгыг илэрхийлж байх бөгөөд энэ нь Монгол Улсын Үндсэн хуульд бэхжүүлсэн засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн харьяаллын зарчмаар зохион байгуулагдах Монгол Улсын шүүхийн үндсэн тогтолцоог үгүйсгэж зөрчсөн байна” гэж үндэслэн Шүүх байгуулах тухай хуулийн холбогдох заалтуудыг түдгэлзүүлсэн бөгөөд энэ дүгнэлтийг Улсын Их Хурал хүлээн зөвшөөрсөн.

2016 оны Шүүх байгуулах тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хууль

2016 оны 05 дугаар сарын 13-ны өдөр Шүүх байгуулах тухай хуульд өөрчлөлт оруулсан бөгөөд уг өөрчлөлтөөр давж заалдах болон дүүргийн анхан шатны шүүхийг тойргийн зарчмаар байгуулсан зохион байгуулалтыг халж, аймаг бүрд давж заалдах шатны шүүх, дүүрэг болгонд анхан шатны шүүх байхаар хуульчилсан. Мөн Улаанбаатар хот, Орхон, Дархан-Уул аймагт давж заалдах шатны шүүх болон анхан шатны шүүхүүдийг дагнасан хэлбэрээр байгуулахаар зохицуулснаараа 1993 оны Шүүх байгуулах тухай хуулиас ялгаатай юм. Түүнчлэн анхан шатны шүүхийг иргэний болон эрүүгийн хэргээр нь дагнасан хэлбэрээр зохион байгуулснаараа шүүхийн тоо нэмэгдсэн. Улсын дээд шүүхийг оруулаад нийт 117 шүүхтэй болсон.

Шүүхийг хэрэг маргааны төрлөөр дагнан байгуулах нь шүүгч хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны төрлөөр мэргэшэх, ингэснээр шүүхийн үйл ажиллагааны үр нөлөө дээшлэх, хүний эрх зөрчигдөхөөс сэргийлэх, шүүхийн шийдвэрийн чанар сайжрах зэрэг олон давуу талтай ч, нөгөө талаас шүүхийнтоо нэмэгдсэнээр төсөв, дэд бүтэц, байр байшингийн хүрэлцээний асуудал, шүүгчийн ачаалал харилцан адилгүй зэрэг сөрөг үр дагавартай байдаг. Иймд шүүн таслах ажиллагааны төрлөөр мэргэшүүлэн дагнуулах асуудлыг танхимын зохион байгуулалтаар шийдвэрлэх нь хамгийн үр дүнтэй хэлбэр гэж олон улсад үздэг байна.

Хуулийн төслийг боловсруулахтай холбогдуулан хууль санаачлагчаас авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээ:

-Шүүхийн ерөнхий зөвлөлөөс 2022 оны 11 дүгээр сарын 29-ний өдрийн 01/1650, 2023 оны 06 дугаар сарын 14-ний өдрийн 01/1123, 06 дугаар сарын 16-ны өдрийн 01/1156, 08 дугаар сарын 21-ний өдрийн 03/1467 тоот албан бичгүүдээр ирүүлсэн Улсын дээд шүүхтэй зөвшилцсөн саналыг үндэслэн боловсруулсан болно.

-Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын 2023 оны А/140 дүгээр тушаалаар Шүүх байгуулах тухай хуулийн төсөл боловсруулах Ажлын хэсгийг байгуулсан.

-Улсын Их Хурлын Хууль зүйн байнгын хороо, Улсын дээд шүүх, Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн төлөөллийг оролцуулсан уулзалт зохион байгуулж, Шүүх байгуулах тухай хуулийн төслийг боловсруулахад анхаарах асуудлын талаар санал солилцов.

Хуулийн төслийг олон нийтээр хэлэлцүүлсэн дүн:

Хуулийн төсөлд Засгийн газрын бүх гишүүд, холбогдох байгууллагуудаас саналыг авсан болно.

Хуулийн төслийг Хууль тогтоомжийн тухай хуульд заасны дагуу холбогдох байгууллагуудаас санал авах, хэлэлцүүлэг зохион байгуулах, цахим хуудсандаа байршуулж санал авах зэрэг хэлбэрүүдээр олон нийтээр хэлэлцүүлэх ажиллагааг хийв.

Гадаад орны туршлага, бусад судалгаа, шинжилгээний тайлангийн дүгнэлтийн талаар:

-Шүүхийн ерөнхий зөвлөлөөс ирүүлсэн Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн 2021 оны 58 дугаар тогтоолоор баталсан шалгуур үзүүлэлтэд хамаарах өгөгдөлд хийсэн судалгаа, Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны ачааллын ажлын байрны судалгаа, Шүүгчийн ачаалал тооцох, хэргийн коэффициент тодорхойлох, баталгаажуулах судалгаа 2022 он:

-Нээлттэй Нийгэм Форумын дэмжлэгтэйгээр Хууль эрх зүйн хөгжлийн газраас хийсэн “Шүүхийн тогтолцоо:Тойргийн болон дагнасан шүүх” бодлогын судалгаа 2021 он.

Хуулийн төсөлтэй холбогдуулан 2015 оны 6 дугаар сарын 19-ний өдөр баталсан Шүүх байгуулах тухай хууль/Шинэчилсэн найруулга/-ийг хүчингүй болсонд тооцох тухай, Шүүх байгуулах тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/-ийг дагаж мөрдөх журмын тухай, Монгол Улсын шүүхийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, Монгол улсын шүүхийн тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/-ийг дагаж мөрдөх журмын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуульд нэмэлт оруулах тухай, Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хуульд нэмэлт оруулах тухай, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд нэмэлт оруулах тухай, “Хууль хэрэгжүүлэх зарим арга хэмжээний тухай” Улсын Их Хурлын тогтоолын төслийг тус тус боловсруулсан.

Хуулийн төсөлтэй холбогдуулан нийт **345,627,250.0** төгрөг зардлын тооцоо гарснаас хүний нөөцийн зардал 47,418,750.0 тэрбум, материалын зардал 297,308,500.0 тэрбум бусад зардал 900,000.0 сая төгрөг байна.

---oOo---